

Mihály János

„SOKSZOR ELÉNEKELTÜK JEREMIÁSSAL:
ÖRÖKSÉGÜNK BITORLÓKRA SZÁLLT, HÁZUNK
IDEGENEKRE...”

– *Impériumváltás a Kis-Homoród mentén*
a historia domusok tükrében (1918–1921) –

Az első világháború következményeként 1918 decemberében az antantbarát román megszállás alá kerülő Erdélyben és ezen belül a Székelyföldön végbement hatalmváltás lokális történéseiről számos hiánypótló, kisebb-nagyobb terjedelmű, forrásfeltáró tanulmány látott napvilágot 1990 után, egészen napjainkig.¹ Ezt a képet tovább árnyalni és színesíteni csakis újabb, eddig nem ismert forrásanyag felkutatásával és közzétételével lehet. Többek között az egyházi levéltárakban lapuló irathalmazok, konkrétan az egyes plébániatörténetek (*historia domusok*) korabeli bejegyzései lehetnek érdekesekek és fontosak a mai társadalomkutatóknak, akik a hatalmváltás monografikus feldolgozásához gyűjtenek új adatokat.² Ebből a megfontolásból üttöttük fel mi is a Kis-Homoród mente római katolikus plébániáinak

-
- 1 Lásd Bárdi Nándor: *Impériumváltás Székelyudvarhelyen*. In *Aetas*, 1993. 3. sz., 76–120. o.; Eördögh István: *Erdély román megszállása 1916–1920*. Szeged, 2000, LAZI Kiadó.; Fráter Olivér: *Erdélyi magyar helyzetkép 1916–1919-ben*. Budapest, 2003, Hamvas Intézet; Nagy Szabolcs: *Imperiumváltás Sepsiszentgyörgyön 1918–1919*. In *Acta Siculica 2012–2013*. Sepsiszentgyörgy, 2013, Székely Nemzeti Múzeum, 345–356. o.; Szabó Csongor: *Csik megye közigazgatása 1918–1940*. In *Magyar Kisebbség*, 2014. 3–4. sz., 209–231. o.; Uo. 2015. 1–4. sz., 221–270. o.; Gidó Csaba: *Udvarhely megye közigazgatás-története impériumváltástól impériumváltásig (1918–1940)* és László Márton: *Maros-Torda/Maros megye közigazgatása 1919–1938 között*. In Kolombán Zsuzsanna – Róth András Lajos (szerk.): *AREOPOLISZ Történelmi és társadalomtudományi tanulmányok XIV*, Székelyudvarhely, 2015, Areopolisz Egyesület, 225–277. o. Fodor János: *Impériumváltás Marosvásárhelyen 1918–1922*. In *Múltunk*, 2016. 2. sz., 148–186. o.
 - 2 A *historia domusok* szerepét, fontosságát a helytörténetírásban többen hangsúlyozták. Lásd Beke Margit: *A historia domus fontossága, helye és gyakorlata*. In *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok* 9., Budapest, 1997. Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, 3–4. sz., 149–154. o.; Mihály János – Farkas Aladár (szerk.): *Historia Domus. A borszéki plébánia története*. Székelyudvarhely, 2003.; Uő: Márton Aron az udvarhelyszéki domus históriáiban. In *Székelyföld*, 18. évf. 9. sz. (2014. szeptember), 95. o.; Uő. *Feljegyzések az 1916. évi román betőrésről*. In *Székelyföld*, 20. évf. 8. sz. (2016. augusztus), 20. o.

(Szentegyházásfalu³, Lövéte, Homoródkarácsonyfalva⁴) domusait.⁵ A bennük olvasható bejegyzések nélkülözhetetlenek a történészek számára, mert belőlük első kézből kaphatunk információkat, és pedig olyan személyektől (a helybeli papoktól), akik az általuk leírt eseményekben sokszor döntő szerepet játszottak, vagy szemtanúk voltak, ezért bejegyzéseik fontos, szavahihető történeti forrásoknak tekinthetők. De nem szabad szem elől téveszteni azt sem – anélkül, hogy az egyházi előljárók tisztességét és hitelét kétségbe vonnánk –, hogy koruk „színeváltozásait” becsületesen, de mégiscsak a saját szájuk íze szerint, a legyőzöttek szemszögéből jegyezték le, s bár képzett emberek voltak, őket is nagyban befolyásolhatta „a rokonszenv vagy a gyűlölet, az érdek vagy a félelem és annyi más szenvedély, amelytől senki sem mondhatja mentnek magát...”⁶ Ugyanakkor az impériumváltás (a lassan de biztosan kiépülő és megszilárduló román hatalom) nap mint nap hihetetlen lelki és fizikai terhet jelenthetett számukra, megrázva mindennapi életüket. Ilyen körülmények között is igyekeztek, ha kellett még betegen is, mindent megtenni népükért, amit módjukban állt megtenni. Elsősorban arra törekedtek, hogy ebben a zavaros időben jó irányba terejlék az emberi cselekedeteket, még akkor is, ha a saját helyzetük sem volt biztonságban, s a bebörtönzés vagy a megbotozás veszélye Damoklész kardjaként lebegett felettük.

De kik voltak ők, akik az impériumváltás feszültségektől terhes első hónapjaiban, éveiben, a háborúba egyaránt belefásult civileket és katonákat megpróbálták vezetni, irányítani? Nos, az alábbiakban először róluk szólnunk, nyomon követve életútjukat addig az időpontig, míg az új hatalom megszilárdult Erdélyben. Kezdjük a sort Szentegyházásfalu korabeli plébánosával, *Sass Antallal*, aki 1885-ben született Baróton.⁷ A gimnáziumot ugyanott és Székelyudvarhelyen, teológiai tanulmányait Gyulafehérváron végezte. 1909. június 27-én szentelte pappá gróf Majláth Gusztáv Károly erdélyi püspök. Szolgálatát folyó

3 A trianoni békeszerződésig Udvarhely vármegye Udvarhelyi járásához tartozott. Ma Szentegyháza város településrésze.

4 A trianoni békeszerződésig Udvarhely vármegye Homoródi járásához tartoztak.

5 A historia domusokat a helyszínen, vagyis a szóban forgó plébániákon tanulmányoztuk.

6 François de La Mothe Le Vayer: Discours du peu de certitude qu' il y a dans l' Histoire. In Carlo Borghero: *Conoscenza e metodo della storia da Cartesio a Voltaire*. Torino, 1990. 204–205. o.

7 A trianoni békeszerződésig Háromszék vármegye Miklósvári járásához tartozott.

évből Nagykaszonban⁸ kezdte káplánként, Mészáros József plébános mellett. 1910-től három évig káplán Csíkszentgyörgyön⁹, Incze Domokos plébános, alcsiki országgyűlési képviselő oldalán. 1913–1916 között Kolozsváron káplán Erdély „legtevékenyebb és eredményekben gazdag munkásságú” dr. Hirschler József főesperes-plébános, prelátnoknál. Ezután 17 hónapon át az Erdélyi Római Katolikus Státusban¹⁰ tevékenykedett (az önbiztosítási ügyosztály vezetője volt). Pár nappal azután, hogy a román kormány képviselői fegyverszünetet kötöttek a Központi Hatalmakkal a 1917. december 13-án megtartott választás alapján gróf Majláth püspök kinevezte Szentegyházasfalui lelképásztornának. Háta mögött hagyva a „sablonos irodai munkát”, régen óhajtott plébánosi állomását 1918. január 14-én elfoglalta. Olyan időpontban, amikor viszonylagos csendesség honolt a keleti fronton és a környéken, s a háború közvetlen közelségének veszélye nem állt fenn. Így nyugodtan hozzáláthatott a háborús évek közepette leromlott lelki élet emeléséhez, az oltáregyesület újjászervezéséhez, az egyházi épületek (templom, iskola, kántori lak stb.) kijavításához, amelyek nagyrészt még az 1916. évi román betöréskor rongálódtak meg.¹¹ A plébániatörténet írását, a „folytonosság fenntartásáért”, onnan folytatta, ahol elődje abbahagyta, vagyis az 1914–1915-ös évektől, és vezette egészen 1922. március elejéig, mindaddig, amíg az új állomáshelyét, a csíkszékboldogasszonyi plébániát¹² el nem foglalta.¹³

A hatalomváltáskor Lövéte plébánosa Péter János volt, aki 1881-ben született Székelydobóban.¹⁴ Gyulafehérváron végezte tanulmányait és 1905-ben szentelték pappá. Káplánként Gyergyószentmiklóson kezdte pályafutását. 1908. szeptember 7-én jött Lövéte, miután az egyházi főhatóság oda kinevezte. Ekkor lépett papságának a negyedik, életének a 27-ik évébe. A világháborúban tábori lelkészként, majd kórházi

8 Kászonaltíz, Kászonfeltíz, Kászonimpér. A trianoni békeszerződésig Csík vármegye Kászonalcsiki járásához tartoztak.

9 A trianoni békeszerződésig Csík vármegye Kászonalcsiki járásához tartozott.

10 Az erdélyi római katolikus egyház önkormányzata a 17. századtól kezdődően. 1937-ben megszűnt. A jogutódja a Gyulafehérvári Római Katolikus Püspökség Egyházmegyei Tanácsa lett.

11 Szentegyházasfalvi historia domus, 45–46. o.

12 Karcfalva, Csíkjenőfalva, Csíkdánfalva, Csíkmadaras. A trianoni békeszerződésig Csíkvármegye Felcsiki járásához tartoztak.

13 Uo. 47–54.; Ferenczi Sándor: A gyulafehérvári (erdélyi) főegyházmegye történeti papi névtára, Budapest, 2009. Szent István Társulat – Verbum, 391. o.

14 A trianoni békeszerződésig Udvarhely vármegye Udvarhelyi járásához tartozott.

lelkészként teljesítette hivatását. Bevonulásának személyes okai is voltak: a községbeli züllött közállapotok, a hadisegélyre jogosultak összeírása körüli valós vagy vélt igazságtalanságok, ami miatt konfliktusba keveredett a helyi jegyzővel és a falu szülöttjével, Mihály Lajos fiatal pappal.¹⁵ Az utóbbival való konfliktusainak elmélyülése a historia domus lapjain olvasható bejegyzésekben is visszatükröződik.¹⁶ 1915. október 30-án kapta meg a behívóját, s rá egy napra be is vonult a tartalékos kórházba, ahol 1916 októberéig működött. Ekkor már egy testvére hősi halott volt, s a másik kettő is bevonult. 1917. február 4-én a 37. közös gyalogezredhez helyezték át Tirolba.¹⁷ Folyó év tavaszán, amikor szabadságra jött, a háború nyomorúságai már kezelhetőek voltak a községben (élelmszerhiány, drágulás, hadiözvegyek, -árvák ügyeinek rendezetlensége, korrupció stb.). Tirolból 1918. január 16-án idegsokkal kórházba került. Híveinek kérésére folyó év tavaszán innen szabadságolták. Közben ízületi csúzgyulladását kapott (a jobb könyökén), ezért felmentették a további katonai szolgálat alól. Javulása után helyettesével, Adorján Károly segédlelkésszel együtt hozzáálltak Lövéten a „közügyek terén való tisztogatáshoz”, aminek az lett a következménye, hogy feljelentették hatóság elleni izgatás miatt. Rögtön behívták, de sikerült tisztáznia magát, így október végén

15 Mihály Lajos római katolikus plébános Lövéten született 1892-ben. Középiskoláit Székelyudvarhelyen, a teológiát Gyulafehérváron végezte. Az első világháború második évében, 1915-ben szentelték pappá. A keleti fronton (Volhíniában) a 314. honvéd gyalogezred kötelékében a rajvonalba hat hónapot töltött (1916. február 7-től július 7-ig) mint tábori lelkész, hol a bal karján megsebesült. Gyógyulása idejére szabadságolták, de négy hét múlva újra bevonult a brassói 24. honvéd gyalogezred pótzászlóaljához, ahonnan a határszélre (Gyimesbükk) vezényelték. A román betöréskor pótzászlóalja Nagyváradra költözött. Innen a román frontra került (Úzvölgye, Szlanikfürdő), hol egészen a bukaresti békéig (1918. május 7.) szolgált. A békekötés után, immár az olasz harctéren részt vett a II. piavei csatába (1918. június 15–22. között) a 70. honvéd gyaloghadosztály keretében. Az összeomlás után Oderzóban fogságba került. Fogolycserével szabadult, s 1918. november 23-án érkezett haza Brassóba. November 30-án leszerelt és hazament szülőfalujába. Dávid József (szerk.): Székelyföld írásban és képen. Budapest, 1941. 124 o.; Mihály Lajos plébános, volt tábori lelkész kérelme a Vitézi Rendben való felvételért. Kelt Kápolnásfalu 1941. VII. 25. Gyulafehérvári Főegyházmegyei Levéltár, Székelyudvarhelyi Gyűjtőlevéltár, F. 666. A kápolnásfalvi plébánia iratai. 666/h-i. Személyi hagyatékok 1898–1948. 1. doboz, Mihály Lajos tábori lelkész hagyatéka 1898–1948.

16 Lövétei historia domus, 71., 76., 78–79. o.

17 Közép-európai tartomány, amely ma Ausztria és Olaszország része. Déli részét 1919-ben, a saint-germaini (Franciaország) békeszerződés határozata értelmében csatolták Olaszországhoz.

hazajöhetett, pár nappal a forradalom kitörése előtt, s rögtön az események sűrűjében találta magát. A megszállás ideje alatt többször idézték törvényszék elé. Az elődei által 1889-ben abbahagyott plébánia-történet írásának fonalát ő vette fel újra. Az 1890–1907 között hiányzó bejegyzéseket minden egyes év fontosabb eseményeinek bejegyzésével pótolta, s a háztörténetet folytatta 1926 elejéig, amikor Lövétéről áthelyezését kérte¹⁸ Mezőszengyelre.¹⁹

Az impériumváltás éveiben Homoródkarácsonyfalván *Gaál Tamás* plébános szolgált, aki 1882-ben született Baróton. Középiskoláit Székelyudvarhelyen, Kézdivásárhelyen és Gyulafehérváron végezte, ez utóbbi helyen a teológiát is. 1906-ban szentelték fel. Négy évig káplán volt Gyergyóalfaluban.²⁰ 1910-től 1922 decemberéig Homoródkarácsonyfalván működött plébánosként. A világháborúban tábori lelkész-ként vett részt. 1914. augusztus 13-án vonult be Nagyszébenbe, s hamarosan a harctéren találta magát Galíciában.²¹ Az 1915-ös évet Eperjesen²² és a galíciai Kárpátokban, Mikulyczyénben²³ a járvány-kórházban töltötte, ahol mintegy 1000 beteg volt állandóan. 1916. január 7-től a nyári visszavonulásig mint tábori lelkész teljesített szolgálatot, nyolc kilométerre a fronttól, Strzylczében.²⁴ Tavasszal, tudva, hogy plébániájában bérmlálás lesz, idejében szabadságot kért és meg is kapta. Így időben hazament és mindent előkészíthetett a püspök fogadására. 1916. május 22-én indult vissza Strzylczére, ahová a nagy erejű orosz támadás (Bruszilov-offenzíva)²⁵ következtében elrendelt általános visszavonulás parancsba adásakor érkezett meg. Másfél hónapig tartó visszavonulás után Lisowiczére²⁶ rendelték. Itt kapta a hírt augusztus 29-én, hogy Románia hadba lépett Ausztria–Magyaror-

18 Lövétei historia domus, 60–79. o.; Dávid József (szerk.): *Székelyföld írásban és képművészetben*. Budapest, 1941. 146. o.; Kertész Elemér – Caesar, De Sgardelli: *A frontharcos eszme szolgálatában*. Budapest, 1942, A „Magyar Front” kiadása, 35. o.

19 A trianoni békeszerződésig Torda-Aranyos vármegye Marosludasi járásához tartozott.

20 A trianoni békeszerződésig Csík vármegye Gyergyószentmiklósi járásához tartozott.

21 Ez a közép-európai régió ma Lengyelország és Ukrajna között oszlik meg.

22 Ma Prešov Szlovákiában.

23 Ma Mykulychyn Ukrajnában.

24 Ma Stril'che Ukrajnában.

25 A nagy erejű offenzívát, amelyet az orosz délnyugati front parancsnokáról, Alekszej Bruszilovról neveztek el, 1916. június 4-én indítottak meg a központi hatalmak ellen a keleti fronton. A hadműveletek során az Osztrák–Magyar Monarchia haderői pótolhatatlan élőerő-vesztességet szenvedtek el.

26 Ma Lisowice Lengyelországban.

szág ellen. Öt hét aggodalmaskodás után, október 7-én az újságból olvasta a szebeni győzelem hírért,²⁷ de csak azután nyugodott meg teljesen, miután október 26-án szabadságra engedték.

A háború vége az olasz harctéren érte, Udine²⁸ környékén. Sok viszontagság után 1918. november 17-én érkezett haza Homoródkarácsonyfalvára, egy napra rá, hogy az őszirózsás forradalom²⁹ következményeként kikiáltották a Magyar Népköztársaságot.³⁰ Hamarosan a nemzetőrség parancsnoka lett mindaddig, amíg a román hadsereg október 4-én bevonult a településre. A megszállás ideje alatt egyik önfeláldozó, lelkes vezetője volt a híveinek, ezért több ízben meghurcolták. A karácsonyfalvi háztörténetet 1910 és 1922 között vezette. 1922. december 20-án foglalta el új állomáshelyét, a megüresedett gyergyóújfalvi³¹ plébániát, ahol korábban négy évig volt segédlelkész.³²

Most, hogy a hatalomváltás éveiben (1918–1921) Szentegyházásfalva, Lövete és Homoródkarácsonyfalva plébánosainak rövid életrajzát, életüknek néhány fontosabb állomását bemutattuk, az alábbiakban következzenek a témánk szempontjából kiemelkedően fontos bejegyzések részletei, amelyek számos ponton megegyeznek egymással a korabeli közös sorsnak köszönhetően.

SZENTEGYHÁZASFALU

(Sass Antal plébános bejegyzései)

„1918.

[...] Október 31-ike a világháború fordulópontja, Magyarországnak alighanem gyásznapja.³³ A hosszú háború ezer nyomorúsága alatt

27 1916. szeptember 26–29. A 9. német hadsereg teljesen szétverte az I. román hadtestet Nagyszebentől délre.

28 Város Olaszországban, Friuli-Venezia Giulia régióban.

29 Az őszirózsás forradalom nevét a katonák sapkáján az uralkodói névjellel ellátott sapkarózsa helyére tűzött őszirózsáról kapta. A felkelés 1918. október 28. és október 31. között zajlott Budapesten és a nagyobb városokban.

30 A Magyar Népköztársaságot 1918. november 16-án kiáltották ki. Első miniszterelnöke Károlyi Mihály lett.

31 A trianoni békeszerződésig Csík vármegye Gyergyószentmiklósi járásához tartozott.

32 Homoródkarácsonyfalvi historia domus, 35–101. o.; Dávid József (szerk.): *Székelgyöld írásban és képen*. Budapest, 1941. 63. o.

33 Ezen a napon került hatalomra a Károlyi Mihály-kormány, s gyilkolták meg Tisza István volt miniszterelnököt (a háború elhúzódása miatt elégedetlen tömegek szemében ő volt „az ország nyomorúságának” felelőse).

nyögő katonák és nép lelkében egyre nőtt a béke utáni vágy s ezt használták fel az ébredező keresztény szellem letörésére a háborús visszaélések miatt a jogos számonkéréstől és megtorlástól féltő nem keresztény és szabadkőműves »urak«.

Az osztrák–magyar front leszerel a bolgár után. A leszerelés rendetlen, inkább fegyver eldobás, óriási értékű anyagok elpazarolása és harácsolása.

Fegyelem megszűnt, szenvedélyek felszabadulnak, degradált³⁴ tiszteknek szemébe nevetnek a szemtelenebbek. Községünk környéke és udvarai katonai tábor. A papi és kántori udvaron trének³⁵ ütnek tanyát, 1-2 élelmes izraelita katona a megpakolt trénszekerekről licitált,³⁶ míg a magyar kiabált és félemlített. Elhallgattam, hogy akarja egy osztrák tiszt szép szóval türelemre bírni és rendet tartani katonái közt, de ez a válasz »nekünk nem parancsol most már senki«. November 16-án megalakul a Köztársaság a detronizáció³⁷ után, gr. Károlyi Mihály az operettköztársasági elnöki figura,³⁸ egy nagyravágyó, tehetségtelen ember, aki azt hiszi, hogy nagy birtokával nagy tehetséget is örökölt. A szabadkőművesek tolták előtérbe. Az egész mozgalom főképp vallás ellen irányul. Hazajött katonák a liberális lapok által kürtölt papi birtok felosztásán annyira lelkesedtek, hogy egy név szerint meg nem nevezett korifeus³⁹ által szerkesztett beadványban még az itteni 10 hold⁴⁰ mezei és 8 holdat kitevő erdei kaszálót is osztani kívánják. Ezt az akkori idők eseményeiből lehet magyarázni. Voltak józanul gondolkodók is. De a viharnak ki kellett tombolnia magát. Nemzetőrök tartották fenn a rendet, szerveztek rendetlenséget. Ezeknek bátorságát fagypontra hűtötte az ententé⁴¹ parancsára rendfenntartás végett bejött oláh, ezen

34 lefokozott

35 hadtápos szekerek, menetoszlopok

36 megvételre kínált

37 trónfosztás

38 A Károlyi-féle forradalom és (nép)köztársaság rövid története ma is vitáktól övezett epizódja a 20. század magyar történelmének. Hatos Pál: *Az elátkozott köztársaság. Az 1918-as összeomlás és forradalom története*. Budapest, 2018, Jaffa Kiadó.

39 hangadó

40 terület-mértékegység, katasztrális hold (1600 négyszögöl = 5755 m² = 57,55 ár = 0,5755 ha)

41 Antant, az Anglia és Franciaország között 1904. április 8-án Londonban aláírt szerződés az entente cordiale („szívélyes egyetértés”) kifejezésből származik. Nagy-Britannia, Franciaország és Oroszország (háromhatalmi antant) köré csoportosult szövetségi rendszer az első világháborúban.

túl román katonaság. Címek, rangok eltöröltettek, mi nem veszítettünk ezzel semmit, de nem is nyertünk. Püspök Úr lemondva »gróf« és »nagyemlétségű« titulusról »Főtisztelendő« címzést rendelt el.

Ez év októberében, »spanyolnátha« címen új járvány lépett fel falunkban is.⁴² Jó példaadás okából egy hónap alatt kétszer húztam el, a másodikból alig lábaltam ki. Az Úr Jézus – úgy vélem – nem akarta a bűnös halálát s a hitközséget pap nélkül hagyni. November 1-én elhunyt hirtelen Pap Albert nyugalmazott lelkész, még aznap misézett, halála előtt 2-3 órával elbeszélgettek a kápolnásfalvi⁴³ plébánossal. Requiescat in pace!⁴⁴

Hat héten át szünetelt az előadás a járvány miatt, megbetegedések száma nagy, volt nap, amelyen 25 egyént provideáltam⁴⁵ s 4-5-öt temettünk. A pusztító járvány 15–35 év körüli erős egyének közt aratott. Orvos sehol, a nagy felfordulás és zavar miatt Székelyudvarhelyről nem szívesen jönnek ily messzi vidékre, különben közelben is túl voltak terhelve.

A krónika teljességéért álljanak itt még a következő sorok. A szentkeresztbányai⁴⁶ leszerelt munkások közül néhányan közéleti nyomorúságok miatt alaptalanul Berényi Margit tanítónő⁴⁷ okolták, aki a kellemetlenségek elől kitérve iskolánkhoz jött, mi örömmel fogadtuk a vérbeli, hithű tanítónőt, hogy 4 tanerővel folytatva a tanítást, a háborús idők mulasztásait némileg pótolhassuk.

Tankó Dénest az említett novemberi gyűlésen a számonkérő leszerelt a hatósági élelmezési ügykörben elkövetett állítólagos visszaélések miatt bántalmazták. Láttá, hogy megyebíró tisztét eredménnyel

42 A spanyolnátha járvány (pandémia) 1918–19-ben az emberiség addigi történetének egyik legpusztítóbb, világméretű járványa volt, amely a Föld teljes lakosságának mintegy 3-5 százalékát elpusztította (a becslések szerint 27–50 millió áldozatot követelt a világon). Már 1918-ban több áldozatot követelt, mint az egész első világháború. Lásd: Tíz tévhit a spanyolnátha történetéről. In *mult-kor.hu*, 2018. január 15. (Hozzáférés: 2020. február 26.)

43 Kápolnásfalu a trianoni békeszerződésig Udvarhely vármegye Udvarhelyi járásához tartozott.

44 Nyugodjék békében!

45 Szentségekkel látta el.

46 Ma Szentegyháza város településrésze.

47 Berényi Margit római katolikus tanítónő Szentesen született. A tanítóképzővel 1906-ban végzett. Szentegyházfalura 1918-ban nyert áthelyezést. A román hatalom által felajánlott állami állást nem fogadta el. A *Székely Közéletbe* a felekezeti iskolák védelmében több cikket írt. Dávid József (szerk.): *Székelyföld írásban és képből*. Budapest, 1941, 23. o. Emlékét ma utcanév őrzi Szentegyházán.

nem teljesítheti, lemondott, helyébe Márton Dávid atyánkfiát választotta meg a közgyűlés. Megyefiak: Gergely József, Szócs Dávid, Hatos Ferenc János.

A rendfenntartó katonaság hiányos öltözetben és fegyverzetben vonul be. Gyenge lovak nem bírják az ágyúk szállítását, falusi lovak vontatják be a »Gyepű patak«-ból, ugyancsak helybeli szekerek viszik a kiállott lovak helyett Udvarhelyre a géppuskát. A bevonulással polgárságot kapott a »25«. Ez volt a rendfenntartó, adtak is belőle bőkezűen, olvasva meg olvasatlan, de volt is ám becsülete.⁴⁸ Ez évben hadba vonult 2 harangunk és az orgona fő sípváltozata. A nemzeti és társadalmi szomorú állapotok felett érzett honszívi fájdalommal léptük át az

1919. év

küszöbét. Bízunk Isten után ügyünk igazságában. Szerettünk volna Janus-arcot⁴⁹ öltetni s a jövőbe tekinteni, de ez nem adatott meg, s talán jó is. A megszállás, hónapok múlva foglalás, végül az impérium színét ölti magára, már nemcsak Erdélyt követeli, hanem egész a Tiszáig nyúlnak »igényei«. Hiába, evés közben jön az étvágy. Sok kutatás templomban, iskolában, lakásomban s a faluban, az óvatosság és félelem, de egyszersmind a berendezkedés jelei.

A lefoglalt adóhivatalok a tanítók fizetését nem folyósítják, s mire a hadikár kifizetésében ránk került volna a sor, a pénztár a pénzzel együtt idegen kézre került, így több mint 40 000 korona hadikártérítési összegtől esett el a hitközség. Hiába kísérlettük meg a magyar kormánytól való felvételét, a megszálló katonaság megbízottunknak Budapestre való utazására nem adott engedélyt. Egyházi alapunkból a tanítók államsegélye helyett kölcsönképpen utaltunk ki felsőbb rendeltre, mégpedig Bakó Károlynak 2500 koronát, Kónya Etelkának 1000 koronát, Berényi Margitnak 500 koronát. Hozó János nem vette igénybe a kölcsönt, ezért jutott Bakónak több.

Iskolánkat gyász éri: Kónya Etelka tüdőgyulladásban váratlanul elhunyt április 3-án Baróton. Rövid tanítói működése alatt kis tanítvá-

48 A bejegyzés szerzője, Sass Antal plébános itt arra utal, hogy a testi fenytés (25 botütés kirovása) a román hatósággal szemben ellenszegülök számára a megszállás alatt általános büntetési forma volt.

49 Utalás Janus római istenre, aki kétarcúságának köszönhetően birtokolta a múltba és a jövőbelátás képességét is.

nyai szeretetét nyerte meg, sokáig kérdezték a »kicsi kisasszony« mikor jő még iskolába. Adjon Isten örök nyugalmat lelkének.

Májusban a tanév befejeződik, eredmény a viszonyokhoz mérten kielégítő. A templomjavítás – sajnos – késik az anyagárak rohamos emelkedése, munkáshiány és kedvezőtlen körülmények miatt, csak a zsaluk készítését végeztethettük el, a vállalkozó hanyagsága miatt ez évben sem lehetett felszerelni. A festéshez szükséges olajhoz lenmagot az oltáregylet tagjai adták, Simó F. Ferencné és Simó G. Jánosné kiúttették.⁵⁰

Ez év nyarán átvonuló vihar nyomorúságunk tetézésére megbontotta a torony fedelét, 4000 korona kiadást jelentett a pénzhiányban szenvedő hitközségre. Rovatal⁵¹ útján 14-7 [sic!] korona kivetési kulcs szerint gyűlt be. György Péter lövétei vállalkozó végezte el alig öt nap alatt, méregdrágán, belső állványról, életveszély nélkül.

Júniusban Kónya Etelka helyébe Berényi Margit, a segédkántori állásra Bakó Károly választatott és neveztetett ki. Kántori állásra eddigi fizetéssel nem akadt pályázó, ezért a hitközség a kántori fizetést 1370 koronára emeli a természetbeni járandóságok mellett, így választja meg Donáth Gyula egyetlen pályázót. A más három tanító részére az általuk személyenként kívánt 6000-6000 koronát megszavazták az 1919–1920-as tanévre. Nehezen ment, mert ez a nép a »híres« képviselőválasztásai révén mindig kapott, de semmire nem adott, mert előbbi jövedelme fedezte a kiadását. De becsületére legyen a népnek, iskolája érdekében akkor hoz áldozatot, mikor ennél vagyonosabb községek ettől elzárkóznak. [...] Az állam a fizetéskiegészítést megtagadta, hogy így a községeket a magyar felekezeti iskola feladására kényszerítse.

Ez évben a háború alatt lakatlan álló és nagyon megrongált segédkántortanító lakást kijavítás, fedélzet megújítása, s egy kis csűr építése ellenében a hitközség kiadta a Klein-fakitermelő cég tisztviselőjének, Bogyó Jánosnak. Az iskola romladozó falainak renoválását Sata György vállalkozó 800 korona ellenében elfogadva lelkiismeretlen munkát végzett.

50 Olajütőn kipróbáltatták.

51 Kirovás.

1920.

Ezen év is a fajiságunk megvédése s iskolánk fenntartása érdekében folytatott küzdelemmel kezdődik, abban ér véget.

Február havában tartott hitközségi közgyűlés a lelkész fizetését eddigi 1000 koronáról 6000-re emelte. A tanítói s papi fizetések fedezésére I. 95 + 20 korona, II. 65 + 20 korona, III. 32, 5 + 10 korona kulcs szerinti rovatalt írt elő. Sok volt a panasz, de [a nép] szívesen kifizetett adót, bármely természetű is legyen az.

Májusban írták alá a »győztesek« Magyarország halálos ítéletét, az úgynevezett trianoni béke okmányban.⁵² Ilyen nyilvánvaló igazságtalanság elkövetésére is képesek voltak a győzelmi mámorban tobzódó államfők. A változhatatlanban bele kell törödnünk, bár fáj, hogy Erdély népe kultúrában alantabb álló népek rendeltetett alá.

A magyar tisztviselői kar hazafias érzelmű tagjai a hivatali esküt nem tették le, állásukból elbocsátották, a legnagyobb nélkülözések közt élnek, sokan repatriálnak.⁵³ Az új tisztviselők közt kevés volt a szakember, olyan is a közigazgatás, általában a közhivatalban a szereplők. A drágaság minden cikknél hallatlanul emelkedik, a megélhetés nehéz.

Ez évben épült közmunkával a kántori csűr, az építésnél sok akadállyal kellett megküzdeni. Végre tető alá került, de a tapasztás a fagyos nov. óra maradt. A lakhatatlanná vált kántori házat a kijavítási költségek hordozása fejében szeptember 1-én a szentkeresztbányai vasgyárat kezelő Knauer és Jekelius cégnek adtuk ki 2 évre. A cég a javítás elvégzése után, Özv. Lántszky Józsefné, a gyár volt igazgatója özvegyének bocsátotta rendelkezésére.

November hóban a segédkantortanítói lakásból eltávozik legnagyobb sajnálatunkra Bogyó János, s az üresen maradt lakásba betelepszik a csendőrség 400 lej évi bérrel. A tanítónőt lakásából ki akarják tenni, s a kellemetlenségek elkerülése végett az udvaron közkertet vont a

52 A trianoni békediktátumot valójában 1920. június 4-én írták alá a versailles-i Nagy-Trianon palotában.

53 A szó jelentése „visszaköltözés a régi hazába”. Itt a repatriáltak alatt az 1918–1924 között hazájukat önként vagy kényszerből véglegesen elhagyó erdélyi magyarokat értjük. Nagy részük a tisztviselő állásokban dolgozók közül került ki, akik nem voltak hajlandók a megkövetelt hűségesküt letenni a román királyra, inkább új otthon kerestek Magyarországon.

megyebíró, a templomkerítés és lakás közti keskeny út bejáróul szolgál a tanítónőnek.

A tanítók elégedetlenkednek az államsegély elmaradásáért, nem akarnak tanításhoz fogni, amíg a hitközség is segélyt nem szavaz meg a kilátásba helyezett egyházmegyei segély mellé. Biztatás jött az ellenállásra Gyerkes Mihály⁵⁴ és társai állami tanítók részéről. A hitközség a tanítók részére természetbeni pótlást állapít meg.

Bakó Károly és Hozó János 1800-1800 lej értékig, Berényi és Donáth 1600-1600 lejig kapnak az akkori értéket véve számításba.

Jött az osztrák–magyar pénzbeváltás 2:1 arányban, a nagy pénzbőség nyomába a nagy szükség lép.

1921.

Az Erdélyi Katolikus Státus uradalmihoz tartozó birtokok kisajátítása, a kényszerbérleti összegek befizetésének késedelmezése miatt a tanítók segélyének folyósítása is halasztást szenved! A szükség enyhítésére a személyenként a Státustól folyósított 500-500 lej mellé január hóban visszatérítés kötelezettsége mellett előleget fizettünk a szentmise alapból. Hozó–Bakó 1000-1000 lej, Berényi–Donáth 500-500 lej. [...] Május elején a tanévet befejeztük, Donáth Gyula repatriálása folytán megüresedett a segédkantori tanítói állás. [...] Júniusban az állami biztatásra a tanítók a kimaradt, s időközben az új állam által felemelt fizetés hiányát, ami Hozó, Bakó, Berényinél 50 000 lej körül volt állításuk szerint, a hitközségen vagy a Püspök úron akarják per útján behajtani. E szándékuk végrehajtásától egy időre elálltak, hiszen az állam által viselt és viselendő terhekért kérdéses lenne a per kimenetele. Azonban az államosítás után nagyon áhítoznak Berényi M. kivételével. [...] A következő tanév megnyitása az eddigieknél is nehezebben megy. Az állam az erdélyi felekezetek főpásztorainak 20 millió államsegélyt ígér, amiből a tanítók fizetését szépen lehetett volna rendezni, de az ígéretét az állam – mint annyi sokat – nem váltotta

54 Gyerkes Mihály 1873-ban született Nagy-Mohában (ma Brassó megye). 1893-ban a székelykeresztúri tanítóképzőben tanítói oklevelet szerzett. 1918 után több ízben felemelte hangját a magyar iskolák megszüntetése ellen, s ő volt, aki közbenjárt az egyházi főhatóságoknál, hogy indítsanak be felekezeti iskolákat. Három évig szinte teljesen ingyen tanított. Végül hivatali esküt tett, és állami alkalmazásba került. A székelyudvarhelyi állami elemi iskolát igazgatta. Lásd Szarvas Gyöngyi: Gyerkes Mihály, a népnevelő. In *Magiszter*, 10. (2012), 95–100. o.

be. Ennek tudatában a beíratást nem akarják a tanítók megkezdeni. Berényi tanítónő a katolikus hit és a magyar faj védelmét szolgáló felekezeti iskola fontosságától és tanítói hivatásától áthatva a kartársai ellenzése és eljárásának helytelenítése dacára is segédkezet nyújt nekem. Szeptember 28-án megkezdjük a beírást. A hitközség a Püspök úr felhívására az 1921–1922. tanévre Hozó Jánosnak 10 000 lejt, Bakónak 8000 lejt, épségben hagyva a 4000 lej kántori fizetést, Berényi Margitnak 6000 lejt szavaz meg, 125, 75, 50, 25 lej rovatul kulcs szerint. Az előbbi összegek ellenében minden követelésről lemondanak. Nagy nehezen október 10-én kezdetét veszi a tanítás. A IV. tanítói állást pályázó hiányában nem tölthettük be, a tankötelesek nagy száma miatt osztályokat nem vonhattunk össze, azért a IV. osztály vezetését a plébános vállalja magára. Zavartalanul folyt a tanítás december 8-ig, amikor a tanítók nehéz anyagi helyzetükre való hivatkozással, a megszavazott fizetés késedelmezése miatt, egy szokatlan eszközhöz fordultak, önkényesen beszüntették az előadásokat. A mai kor vérharcához stílszerű sztrájkhoz folyamodtak. A remélt célt nem érték el, mert ugyan a tanügy fontosságát megértő szülők rokonszenvét megnyerték, de legtöbben örültek, úgy vélekedve, akkor a kirótt iskolafenntartó díjat sem kell megfizetniük. Amint önként hagyták félbe a tanítást, úgy önként 4 nap múlva hozzáfogtak, de a hét a szorgalmi időből kiesett. [...] December 10-én Barabás Márton kápolnásfalvi plébános Csíkszentkirályra ment lelkipásztornak, a helyettesítéssel a Püspök úr a helyi plébánost bízta meg. A legterhesebb időben következett a helyettesítés, de az Úr Isten adott megfelelő kegyelmet is. A leendő kápolnásfalvi papnak a helyettesítési kölcsönt vissza kell adni, mert a Kegyelmes úr [...] 1921. sz. felhívására megpályázott csíknagyboldogasszonyi plébániára a hitközség választása alapján december 26-án kineveztettem.”⁵⁵

LÖVÉTE

(Péter János plébános bejegyzése)

„1918.

A múlt év [1917] második felében Adorján Károly segédlelkész lett a helyettes. Erős akarattal és kitartással dolgozott. Erős izmokkal és vasmarokkal kezelte a vezetés gyeplőjét. A gyermek nem riadt vissza

a nehézségektől, sőt a fenyegetéstől sem. Szilárd, egyenes jellem, aki az igazság mellett kitart. A hitéletet mélyítette; az ifjúságot újból-szervezte, összehozta és összetartotta. A hadiözvegyek és -árvák ügyét és a közügyeket teljes erejével pártolta és védte.

Az év elején szabadságra jöttem s közben felmentést kaptam, mert ízületi csúzgyulladással (a jobb könyökön) 4 hétig feküdtem. A halálhoz közel voltam. Károly ecsém⁵⁶ hűségesen kitartott mellettem is. Javulásomtól kezdve a közügyek terén való tisztoogatást – mint egy szív és lélek – ketten végeztük.

A hadisegéyek aránytalan kiosztása, a hatóság által pénzért a község részére utalt gabonával a szegénység rovására a község előljárósága által folytatott piszkos üzérkedés, liszt, kávé, cukor, dohány stb. szétosztása a hangulatot már nagyon elkeserítette, s a nép lelke az elkeseredés tetőpontján állott. A magyar királyi csendőrség a néppel és a hadifogllyokkal gyalázatosan bánt.

Községi jegyző ekkor id. Barra Lajos almási születésű, s a községi bíró Balázs József – Jánoskó – lövétei illetőségűek voltak.

A nép tömegesen jött a panasszal... Nem mendemonda beszéd után írom, hanem tanúk előtt hallgattam ki a panaszokat, s így valónak bizonyult a fennebb elsorolt dolgok túlnyomó része.

Adorján Károly ecsémmel vállvetve ostoroztuk a visszaéléseket minden rendelkezésünkre álló eszközzel. A csendőrséget feljelentettem. Az őrmester 2 hónapi elzárást kapott. A szénaszedő őrmestert, ki az asszonyokat olvasómondás címén összegyűjtötte, de más célból... elpakoltattam... s sokan még ezért is gáncsoltak.

A községi előljáróságot személyesen rajtakaptam a csaláson a gabona szétosztásnál. A méltatlankodó tömeg előtt az előljáróságot kérdőre vontam, s bebizonyítottam helytelen eljárásukat, jelezvén, hogy most, mikor jelen vagyok a gabonaosztásnál, így lopnak, mit művelhettek 3 év alatt, amíg nem voltam itthon s nem volt ki üzelmeket ellenőrizze?

Engem feljelentett az előljáróság elleni izgatás miatt, s rögtön behívtak katonának, dacára a felmentésemnek. Katonáéknál a dolgot tisztáztam, de egész októberig elhúzódott a szabadságolásom ügye. Október végén hazajöttem. Pár nap múlva kitört a forradalom s kiütött a »spanyolnátha«-járvány.⁵⁷

56 öcsém

57 Lásd a 42. lábjegyzetet.

A forradalom nehéz napokat hozott. Felfordult az egész ország. A sok elkeseredett katona és orosz fogoly fegyverrel jött haza, s még kézigránáttal is bővében rendelkezett. Úgy látszott, hogy az élet nagyon olcsó lesz. A csendőrök és Barra jegyző úr szerencsére elfutottak... A jegyzői lakás padlásáról az összehalmozott dohányt, cukrot stb. a forradalmárok a nép közé szórták... épp úgy a csendőrök lakásán összegyűjtött, nagyrészt harácsolts cukor, kávé, talp, ruhaszövetet is a nép közé dobálták. Véleményem szerint helyesen történt az osztás, mert ha annak idején minden szegénynek kiadták volna a maga csekély járandóságát becsületesen, most nem lett volna osztani való.

Vagy 30-40 tagból álló banda verődött össze a faluból. Felfegyverkezve kézigránáttal és fegyverrel járták be a községet. Szólt a fegyver, mint a veszedelem. Pár perc múlva kezdődött volna az ítélelhozatal azok felett, kik a háború alatt idehaza voltak, s a nép érdekei ellen vétettek.

November 7-én d. 1-órákor volt, midőn a menet a Balázs József bíró úr lakása felé indult, hogy onnan is kirossza a háborús szerzeményeket. Akkor jöttem a »Bányaoldal«-ból, hol fát árvereztünk. Még katonaruhában voltam. A »banda«-val szembejöttem. Katonás rövidséggel bántam velük. Sok idő nem volt a gondolkozásra. Egy pár másodperc, s vagy minden rendben lesz, vagy mind Ábrahám kebelébe vándorolunk! A hangot hála Istennek eltaláltam, s sikerült a vezetést kézbe venni. Így nagy kínlások között a fegyvert s robbantó szereket lerakattam, s a bandát szerveztem.

Nehogy valaki, mikor ezen sorokat olvassa, azt gondolja, hogy hiúság vagy dicsekvésből szerepeltetem magamat, Isten a Bíróm! Szerettem a népet s meg akartam menteni! Nem volt más, aki a dolgok élére álljon. Később tudtak kritizálni, de akkor nem volt, aki a porondra álljon.

Életem többszöri veszélyeztetésével jártam és agitáltam⁵⁸ a felfegyverzett és részeg, megvadult tömeg között. Sok jóindulatú ember jött aztán támogatásomra s segített tanácsával és közreműködésével. Az első pillanatokban, melyek a legveszélyesebbek voltak, a komoly elemből csak Márton Mihály Deák és György István varga bírtak annyi bátorsággal, hogy nyíltan mellém álljanak. Azután a többi is, mind támogatott és segített. A községi bíró uram beteget jelentett. Nem volt sem jegyző, sem bíró, semmilyen elöljáró, sem pedig csendőrség.

58 itt: érveltem

Huszonnégy óra alatt »Nemzetőrséget« szerveztünk. Ezek rendes csendőri szolgálatot teljesítettek. A pap volt a parancsnok. Hátra a Tolvajos tetőig⁵⁹ őrködtünk. A csíkiakat a lövétei erdő lopásától gerilla csapattal, rendes támadással kergettem el.

A szentegyházásfalusi erdőtolvajokat egy negyven-ötven tagból álló fejszével felszerelt társasággal szedtettem rendbe. Felküldöttük őket a fűrészekre⁶⁰, az ellopott tőkékét visszahozattuk, s hathatósan figyelmeztettük a lopástól való tartózkodásra. Senkinek sem lett bántódása. Magánvagyonban kár nem esett. Szentkeresztbányán, a gyári munkások között, a vármegye megbízásából egymagam teremtettem rendet, s Almás⁶¹ az én közreműködésemmel szervezkedett.

A »spanyolnátha« csúnyán garázdálkodott. Naponkint 10-20 provideálás⁶² s 3-7 temetés volt. Azon kívül a »Nemzetőrséget« állandóan ellenőriztem.

Mihály Lajos paptársam idehaza volt. Állása nem volt. Csak facérkodott⁶³ idehaza. Keveset segített előre, de tapasztalatlan elszólalásaival annál többet hátra, ameddig hathatósan rendre nem utasítottam. Erre tanúim Kedves Péter és Gegő Simon paptestvéreim. Csak ezen figyelmeztetés után fogadott szót a Kegyelmes úrnak! S mégis a Kegyelmes úrnak kegyelt fia. Azért nekem is jó barátom.

38,5-39,2 fokos lázzal dolgoztam térdig érő sárban, de Lajos ecsém leszámítva egy pár provideálást és temetést, semmit sem segített, vagy

59 A Központi-Hargitát a Dél-Hargitától elválasztó nyereg (997 m). Átvezet rajta az Udvarhely vidékét és a Csíki-medencét összekötő 13A jelzésű országút. Az út bal oldalán található az egykori Udvarhely vármegyét és Csík vármegyét elválasztó határkő.

60 fűrésztelepekre

61 Homoródalmás a trianoni békeszerződésig Udvarhely vármegye Homoródi járásához tartozott.

62 Lásd a 45. lábjegyzetet.

63 A német eredetű *facér* szó eredeti jelentése: állástalan, munkanélküli ember. Humoros beszédhelyzetekben és alkalomszerűen azt a személyt is minősítik vele, akinek nincs elfoglaltsága vagy tervezett programja. Mihály Lajos tábori lelkész saját „élettörténete” szerint 1918. november 30-án szerelt le Brassóban. Innen szülőfalujába ment, ahol hozzálátott az ellenállás megszervezéséhez. Tanácsára több ifjú legény önkéntes lett a Székely Hadosztályban. Lövetén 1919 tavaszáig tartózkodott. Folyó év március 1-jén Majláth Gusztáv Károly erdélyi püspök Mikóújfaluba nevezte ki plébánosnak. *Mihály Lajos plébános, volt tábori lelkész, kérelme a Vitézi Rendben való felvételért.* Kelt Kápolnásfalu 1941. VII. 25. Gyulafehérvári Főegyházmegyei Levéltár. Székelyudvarhelyi Gyűjtőlevéltár. F. 666. A kápolnásfalvi plébánia iratai. 666/h-i. Személyi hagyatékok 1898–1948. 1. doboz, h. Mihály Lajos tábori lelkész hagyatéka 1898–1948.

ha tett valamit, azt az én tudtom s akaratom ellenére tette. Azért nem haragudtam soha! Sokat tűrtem én életemben.

1919.

A híveket amennyiben lehetett, igyekeztem rendbe szedni. A »Nemzetőrség« beszüntetése után »polgárőrséget« szerveztünk. Ezek vigyáztak a község biztonságára. Azután megtörtént a románok által fogantatosított megszállás. Semmi ellenállást ki nem fejtettünk. Minden rendelkezésnek alávetettük magunkat, de az igazságtalan eljárás és brutális bánásmód miatt sokat szenvedtünk és sírtunk. Magunknak sem volt, amit megegyünk, s mégis mindenki kénye-kedve szerint rekvirált.⁶⁴ Sokszor elénekeltük Jeremiással: »Haereditas nostra versa est ad alienos, domus nostrae, ad extraneos... Aquam nostram pecania bibimus, lingua nostra pretio comparavimus... Deficit quadium cordis nostri; versus est in luctum chorus noster.«⁶⁵

Akik a háborúban valóban részt vettünk s így annak minden nyomorúságát megemésztettük s vagyoniilag és egészség tekintetében tönkrementünk, sírtunk és zokogtunk... Kik a háborúnak csak előnyeit élvezték és kiaknázták, azok biztonságban érezték magukat, mert nekik fűtyült s reánk csak fűtyült a rigó... De azért a népet csak mi szerettük. Nem szájjal s szónoklatokkal, hanem cselekedettel. Azok csak addig voltak elbűjva, míg életünk veszélyeztetésével a vihart elűztük. A vihar elmúltá után elődugták varangy pofájukat, s mindenüvé behízelegték magukat, s polcra ültek. Az ifjúságot másképp nem lehetett kordában tartani, csak ha az iskolában gyülekezett. Az iskolába tehát összegyűjtettem s ott irányítottam a hangulatot. A táncolást is meg kellett engedni. Ezért aztán az öregek szidtak.

Április 7-én valami zendülés történt a Sóvidéken.⁶⁶ A papot azonnal elhurcolták és becsukták. A szántóból vitték el s egy hétig a hívek pap nélkül voltak. Nagy izgalom s felfordulás a községben. Egy hét múlva a papot, mint túszt elengedték, de 7 hónapig mindennap a csendőrsőrsön du. 4 órakor jelentkeznie kellett, s felelős volt az egész faluért.

64 lefoglalt

65 „Örökségünk bitorlókra szállt, házunk idegenekre... Vízünket pénzért isszuk, fánkért fizetnünk kell... Odavan a szívünk öröme, tánc helyett gyászolunk.” (Siralmak könyve, 5.2, 5.4, 5.15)

66 Szekeres Lukács Sándor: A sóvidéki lázadás 1919 tavaszán (1919. márc. 29. – április 6.). In *Székelgyűjtés*, 2009. október.

A tanítók fizetés nélkül maradtak. A hitközség pótdadó alakjában a követeléseiket teljesítette, illetve kielégítette. Jártunk templomba, iskolába s végeztük a dolgunkat. Nyögtünk és sírtunk, de sokat.

1920.

A késő-kori utódokat felkérem, vegyenek annyi fáradságot s a hívek figyelmét hívják fel ezen év történetére. Ebben az évben minden bűneinkért eleget tettünk... Templombővítésről, iskola és épületek javításáról szó sem lehetett. A nép hangulatát néhány penészvirág igen megmételyezte, főképp az Amerikából hazajöttek. Agitáltak⁶⁷ az egyház s annak intézményei ellen. Hitközségi gyűlésen megkérdeztem: kell-e Isten a népnek vagy nem? Kimondták, hogy igen. Ha igen, akkor teljesítsétek az ő parancsait s támogassátok az Egyház intézményeit. A félreccsavarókat leszidták. Azután egyet magam kezeltem el úgy, hogy a kedve elment az ateizmus terjesztésétől. Más mód nem volt! A példa hatott... Postaközlekedés 2 év óta 2-3 hétben egyszer, s az is bizonytalan. A postai közlekedés hiányos volta miatt előforduló késedelem miatt a felsőbb hatóságoktól szidás és fenyegetés szekérszámra.

Március 2-a ennek a nemzedéknek nem hal ki az emlékéből, s nem törlődik le kimondhatatlan feléről. Március 2-án este 9 órától kezdve március 3-án du. 2 óráig 120, azaz írva százhusz legényt botoztak meg a csendőrség altisztjei az 1897–1899. évbeli katonakötelesekből. Ezek közül 13-at hordágyon vittek haza. Négyen hetekig élethalál között voltak. Egy század csendőrség, nagy részben olasz fogságból hazajött »voluntár«⁶⁸ végezte a dicső munkát dr. Pop Sever⁶⁹ és dr. Pap János hadnagy urak parancsnoksága alatt. Könnyen ment a munka, mert senki sem állott ellen. Áldozat voltunk valamennyien. Az egésznek az oka Godra Mihály akkori jegyző piszkos, hamis vádaskodása, a csendőrőrmester kötelességelmulasztása, s a községi bíró kétszínű eljárása. Az őrmester Purcar, a bíró úr pedig Balázs névre hallgat.

67 izgattak, lázítottak

68 önkéntes

69 Pop Sever korábban nagyváradi alispán. Az osztrák–magyar hadsereg katonája az első világháborúban. 1919–1920 között a Horea katonai egységgel járt Székelyudvarhelyen. Később Udvarhely megye első prefektúra igazgatója lett. 1931–1932-ben alispán. Gidó Csaba: Udvarhely megye közigazgatás-története impériumváltástól impériumváltásig (1918–1940). In Kolombán Zsuzsánna – Róth András Lajos (szerk.): *Areopolisz Történelmi és társadalomtudományi tanulmányok* XIV. Areopolisz Egyesület, Székelyudvarhely, 2015, 257. o.

A dolog eredete pedig ez:

Az elmúlt 3 évbeli hadköteles korosztálynak jelentkezni kellett volna Oklándon.⁷⁰ A jegyző úgy hirdette ki, hogy aki akar, menjen le. Ha le nem mennek, neki kevesebb dolga lesz. Különben más községekből sem mennek le. Az őrmester s a bíró is csak ilyen értelemben rendelkeztek, mert mindkét oldalon eleget akartak tenni. A bíró a jelentkezés napján Oklándon volt, de itt beteget jelentett, s nem ment elé, hogy az ifjúságot kivédje. Mikor a dolog vége megbogosodott, a jegyző azt jelentette, hogy Péter János plébános és a bíró beszélt a legénységet, hogy jelentkezni ne menjen, s katona ne legyen. A botozás közben őrmester urak azt proponálták a legényeknek, »ha nem is igaz, mondják azt, hogy a pap tanította ki őket, hogy katonák ne legyenek s akkor nem lesz bántódásuk«. De a 120 legény közül csak 4-et tudtak eltántorítani s így hazugságra bírni. A többi az 50-70 botütés dacára sem hazudott. Verést nem kaptam, mert kijelentettem, hogy ha valamelyik hozzám üt, az meghal... Házkutatást tartottak..., ami kevés ruhaneműm volt, azt elrekvirálták, s 10 kiló szalonnámot ellopták a motozás jegye alatt.

A bíró is belekerült azért a szószba. Most az egyszer a kétszínűség neki sem használt. Alaposan megrakták, s Udvarhelyre vitték. Márc. 4-én 146 embert 44 szekéren vittünk Székelyudvarhelyre, hogy a község részére a vármegye katonai főparancsnokságától humánus eljárást a jövőre, s a bíró részére kegyelmet kérjünk. Magam vezettem a tömeget a bebörtönzés és botozás veszélyének kitéve a legnagyobb ellenségem érdekében. Itt Mihály Lajos segédlelkész a sógora érdekében (aki a bíró volt) addig kotnyeleskedett, hogy a verést megkapta. De senki meg ne tévedjen! Nem a székelységéért... a világért sem. Ő a köpönyeget az szerint változtatta, amint az időjárás megkívánta, vagy még úgy sem, amint saját érdekei megkövetelték. Ilyen volt és ilyen a fajsúlya. Ide csak ő is úgy jutott be, mint Pilátus a Credóba. Ez alkalommal a közmondás egyet sántított, amennyiben az Isten is »bottal vert«. Laji megérdemelte, mert a háború alatt sokat svindlizett.⁷¹ Illett, hogy felavassák hazafinak. Így sem hiszem, hogy ez sikerült volna!⁷²

70 A trianoni békeszerződésig Udvarhely vármegye Homoródi járásának székhelye.

71 szélhámoskodott

72 Az érintett, Mihály Lajos, volt tábori lelkész, pár évtized múlva (1941) így meséli el a vele történeteket: „Itt is [Lövéten] végeztem a titokzatos magyar munkát (!).

Reggel a mi két pártfogó tisztünk: Pop és Pap urak Szabó Ödön fodrásztermében elmondták, hogy Péter János lövétei papot ma a kaszárnyában »esperessé avatjuk«. No de volt még Udvarhelyen becsületes lélek, aki ezen szándékot nekem megsúgá. S így én is igyekeztem olyan helyeken járni, hogy a nagy jóakaratot rajtam meg ne valósíthassák. Ezen évben az elmondottakból kifolyólag kétszer jártam Nagyszebenbe a haditörvényszék elé. Képzeltetni, hogy nem négyes fogaton, s vonaton nem első osztályon utaztattak. Sokat nyeltünk, de nem ennivalót... és pénzbe is sokba került, habár azt kölcsön kértük. Izgalomban telt az életünk. A népet alig lehetett türelemre bírni. Idehaza 7 szép virágszál vállalkozott a besúgó, spicli szerepre. Legalább biztonságban voltam. Éjjel-nappal vigyáztak rám. Pedig tudhatta volna mindenki, hogy a népet romlásba nem vezetem. Ennyit feltehettek volna rólam is.

A gyermekek beiskolázása nehezen ment. Semmi hatóság segítségünkre nem jött. Az egyházi ügyeket, úgy-ahogy házilag intéztük, mert a gyűlésezés be volt tiltva. Mivel mindegyre elhurcoltak, a számadási aktákat elrejtve tartottam. Építésről vagy javításról szó sem lehetett. A sok küzdés és rábeszélés közepette azért a hitközség a tanítóiról gondoskodott. Amit a Főhatóság elő nem teremthetett, azt a nép zsebéből fizette. A hitélet, ha a háborús penészvirágok lelkében meg is lanyhult, de túlnyomórészt vallási kötelességeinek teljesítésében dicséretre méltóan kitartott.

1921.

Ezen évben kezdünk beletörődni az új helyzetbe. Hisz eddig is nem rosszban törtük a fejünket. Csak rosszulesett, hogy a sok igazságtalan

Azonban a román csendőrség elfogott és az akkori községi bíróval, nevezetesen Balázs Józseffel az udvarhelyi 82-es kaszárnyában az EINCEL-be zártak. Kilenc keserves éjszaka minden este pricsre húztak és 8 ízben 25-25 bottal vertek félholtra. Csupa cafatokban állott a hús rajtam. Végezetül a 9. napon dr. Pop Xevér városi parancsnokhoz vittek, aki ezek után elővette Nagy-Románia térképét és megmutatta a határokat, melyeket elfogadni parancsolt. Ezek után szabadon bocsájtásomat engedélyezte. Ezen kínzások után 58 napig ágyban feküdtem szüleim házánál, és 90 napig székre sem tudtam ülni, sebeim miatt.” *Mihály Lajos plébános, volt tábori lelkész, kérelme a Vitézi Rendben való felvételért.* Kelt Kápolnásfalu, 1941. VII. 25. Gyulafehérvári Főegyházmegyei Levéltár, Székelyudvarhelyi Gyűjtőlevéltár. F. 666. A kápolnásfalvi plébánia iratai. 666/h-i. Személyi hagyatékok 1898–1948. 1. doboz, h. Mihály Lajos tábori lelkész hagyatéka, 1898–1948.

eljárással szemben nem mehettünk sehová, hol az igazságot megkeressük, s legelemibb jogainkat megvédjük.

Az Almás felé vezető út a »Szármánytól« le a Bükk útig 2 hét alatt készen van. Mindenkinek kimérik a részt. A maga kenyerén, díj nélkül dolgozik mindenki 2 hétig. Ha nem megy: jön a bot.

Ez pedig nem olyan, mint a magyar paragrafusok⁷³. Ez alól a sok tekervény valamelyikén kimászhat, de a bot 40 cm hosszú, egyenes, közép vastagságú, s ez alól egy sem bújhat ki. A papot is kirendelték út csinálni. Szolgája nem volt. Kapja magát, s mikor a szentmisére beharangoznak, a templom ajtót bezárja, a szekeret elkészíti, az ökröt befogja s indul útcsinálásra. De valami történt, szembejön az esküdt s jelenti: Plébános úr, menjen s végezze hívei között a templomban a dolgát, mert ha nem, a nép elhajtja az előljáróságot. Így maradtam ki a kényszermunkából. A pénzviszonyok óriási ziláltak. Minden annyira megdrágult, hogy alig bírnak élni. A tanítók panaszkodnak s jajgatnak, de a fizetést nem akarják emelni a hívek. Viharos gyűlést tartunk. Dacára minden érvelésnek, a gyűlés meddő marad. Elég rosszak vagyunk, de a hitközségi gyűlésen kiállunk s feltesszük a kérdést: a pap, kántor s tanítók személye s működése ellen van-e kifogásuk? Ha nincs meg a vezetők iránti bizalom, bocsássanak el, ha nem, adjanak fizetést! Bizalmat szavaznak s a fizetést is megszavazzák. A pénzbehajtás nehezen megy, de utánjárással bekerül.

Kísérletet teszünk a három birtokosság egyesítésére. Rég látom és küzdök ezért, mert ezen egyezségtől függ Lövete anyagi megélhetése s erkölcsi feltámadása. Évek óta agítalunk⁷⁴ úton-útfélen, de a dolog nehezen megy. Templomunk kívül-belül rongyos, iskolánk, a tanítói lakások és épületek siralmasan néznek ki. Szégyen az idegenek előtt is. Hiába! Az egyháznak nincs vagyona, a község nem törődik, a birtokosságok az egyenetlenkedés miatt nem segítenek; mindenik a másikkra vet, mint a hidász Lázár János kutyás lovai: »én nem húzom, húzzad te«, s ilyenformán minden marad a régi állapotban. [...] Bejön az új adórendszer. Ne félj, székely, hogy boldog léssz! Míg ezen a világon élsz!

November 27-én a pap ágyba dől. Helyetttest nem adnak. Gaál Tamás karácsonyfalvi, s a remetei Tódor Imre kínlódnak. Karácsonyra Csiki

73 jogszabályok

74 itt: buzdítunk

Péter jött ki Székelyudvarhelyről. Az 1914. évi számadásokat Gaál plébános úr lezárja és gyűlés elé terjeszti. A Bartalis-féle lopások⁷⁵ újból szőnyegre kerülnek. A pap fizetését a főhatóság lefoglalja, pedig arra sem lenne elég, hogy az orvos és a helyettesek fuvarját abból kifizesse. 41 és $1/2$ fokos lázzal a pap rendelkezik, hogy vasárnapra legyen miséző pap, különben a nép zúgolódik. Egyedül a Jóisten könyörült rajtam azzal, hogy hitemet el nem vette, s a kétségbeeséstől megmentett.”⁷⁶

HOMORÓDKARÁCSONYFALVA

(Gaál Ferenc plébános bejegyzése)

„1918.

Jöttek haza egyre-másra az orosz foglyok, kik már nem félték hangoztatni, hogy mire való a háború. S ha behívták, olyan könnyen vették, hogy még elérkezik! A példás kötelességtudás szellemét valóságssal az orosz fogságból hazatértek kezdték ki. Ez a szellem a székely katonához talán a legkésőbb jutott el, de a piavei júniusi kudarc⁷⁷ után ide is eljutott, s egyúttal eljutott a reménytelenség is a győzelem iránt. Ez az aggodalmas szellem jellemzi az 1918-iki esztendőt. Híveimen is a béke utáni rettenetes vágy vesz erőt. A katonák kifaradtak, még jobban az itthon maradt asszonyok és gyermekek. Június után mindenki biztosra vette, hogy béke lesz, de hogy hogyan, miképpen? Azt senki sem gondolta. Megegyezés, béke, egyebet nem is tudtunk gondolni, az összes nemzetbeli katonák szellemét tekintve. És vártunk!

És jött! De mi?! A forradalom, a fegyver eldobás és a szolgaság! 1918. okt. 28-tól⁷⁸ engem Olaszországban, Udiné⁷⁹ környékén,

75 Bartalis Ferenc nyugalmazott kántortanító az egyházmegyei főhatóság által kinevezett pénztárosa volt az egyházközségnek, akiről később kiderült, hogy sikkasztott. Az ügyre 1914-ben derült fény, és az egyház azonnal pert indított az időközben elhunyt kántortanító örökösével szemben. Lövetei historia domus, 70–71. o.

76 Lövetei historia domus, 73–81. o.

77 A II. piavei csata (1918. június 15–22. között) az Osztrák–Magyar Monarchia utolsó nagy offenzívája volt az első világháborúban, de a támadás összeomlott. Az antant győzelme szétzilálta a Monarchia hadseregét. A kudarc közvetlen hozzájárult a Monarchia erőinek összeomlásához, vereségéhez.

78 Az ószírósás forradalom első napja. Ezen a napon kezdődtek a világháború elhúzódása miatt elégedetlenkedő katonák és civilek utcai tüntetései, felvonulásai, sztrájkjai Budapesten és a nagyobb városokban.

79 Város Észak-Olaszországban, Friuli-Venezia Giulia régióban. Az 1917-es sikeres caporettoi offenzíva után került osztrák–magyar közigazgatás alá.

Osoppóban⁸⁰ talált. Okt. 23-án már láttunk hazafelé masírozó cseheket. 28-án a mi Divízióknak⁸¹ is kiadták a visszavonulást. Havazó időben jöttünk fel az 1360 m magas Plöcken szoros tetőre⁸² nov. 1. körül. Itt jött egy tábori lapon a parancs, hogy a határon a legénység szabadságolandó, és minden fegyver összetörendő. Mi még csak ekkor értettük meg a helyzetet. Talán 1-én estére beértünk Mauthen karintiai városba⁸³ és ott tudtuk meg, hogy forradalom mindenfelé, a talián foglyok gyalog, szekéren, lóháton, énekelve mennek haza. Az összes raktárak, katonai vagyonok közprédává lettek. A taliánok⁸⁴ hordták a lisztet, az úton hosszan fehérlett a montliszt⁸⁵, a tea zsák számra elszórva, a marhákat csordáslag hajtották, úton-útfélen fegyver, félretolt ágyúk, fegyver nélküli »luodsack«-os hazafelé ügető katonák, egy-egy rémesen megrakott vonat. Ének, lövöldözés – víg és szomorú képek.

Az én k. u. k. 34. Divízióm magyar tisztjei és legénysége Arnoldstadtnban⁸⁶ vonatra szálltunk és november 12-én, Budafokon⁸⁷ álltunk meg. Míg eddig jöttünk, teljesen kifosztottak volna – Klagenfurtban⁸⁸ az osztrákok, Marburgban⁸⁹ a zöld gárdisták, szlovének, a határszélen a horvát-szlovén gárdisták –, ha Szöcs Pista jéger kapitány, alvinczi barátom nem lesz [ott]. 21 halott és sok sebesült maradt az utolsó osztrák állomáson a gárdisták és a civilek közül, mi pedig holminknak roncsaival érkeztünk. Itt láttunk aztán tisztán. Károlyi Mihály és csatlós minisztertársai kiadták a jelszót, hogy többé fegyvert nem akarnak látni, ők dobatták el a magyarral a fegyvert, amit felszedett minden más natio⁹⁰, s mi felvettük az igát. Sok viszontagság után november 17-én érkeztem haza Karácsonyfalvára, és még azipan temettem a karácsonyfalvi hitközség egyetlen tanult emberét, Kovács

80 Település Észak-Olaszországban, Friuli-Venezia Giulia régióban.

81 hadosztályunknak

82 Plöcken-hágó, olaszul: Passo di Monte Croce Carnico, a Karni-Alpokban található közüti hágó elnevezése. A világháború idején heves harcok színhelye volt. A harcokra a Plöckenpass-Museum emlékeztet.

83 Ma Kötschach-Mauthen osztrák mezőváros Karintia Hermagori járásában.

84 olaszok

85 finomliszt (kalácsnak való)

86 Ma Arnoldstein osztrák mezőváros Karintia Villach-vidéki járásában.

87 Ma Budapest városrésze a XXII. kerületben.

88 Ma Klagenfurt am Wörthersee, osztrák város, Karintia szövetségi tartomány fővárosa.

89 Ma Maribor, Szlovénia második legnagyobb városa.

90 nemzet

I. Mihály fiát, József hadnagyot. A spanyol betegség elvitte. A helyzet Karácsonyfalván is az volt, mint más helyen. Mivel hivatalnok nem volt a községben, nem volt kit megverjenek, vagy megüssenek a hazatérő katonák. De annál hangosabban követeltek gabonát télire. Ott is, mint minden községben, megalakították a nemzeti tanácsot, de azt sem tudták tulajdonképpen, hogy mire való lenne, s mit kellene csináljon. Hát megválasztották elnöknek az unitárius Tiszteletest Bálint Ödön kollégát. Gyűlést hívott össze és a háborús rendszer szerint a jobb módúaktól gabonát rekviráltak és maximális áron kiosztani készültek a hadiözvegyek, a szalmaözvegyek és a hazatért gabona nélküli katonák között. Éppen ezzel dolgoztak, mikor lementem én is a községházához. De az a kérdés vetődött fel, hogy mivel se szolgabíró, se csendőrség nincsen, ki ügyel az összeszedett gabonára, s ki ügyel a községben a rendre, kimondottuk, hogy a nemzetőrséget fel kell állítani. De ki lesz a parancsnok? Kovács hadnagyot eltemettük, más tiszt nincs, ki értene is a dologhoz, s akire hallgatnának is az atyafiak. Fáztak is a gondolattól, hogy ha valami baj talál lenni, a parancsnok a felelős. Senki sem akarta vállalni. Körülbelül 10-15 szájhős és vitézkedő fiatalember, kik Oroszországban látták a bolsevizmust⁹¹ vagy hallottak róla, azt hangoztatták, hogy van fegyver elég, rendet csinálunk, s ami kell, veszünk. Mire azok, kiknek volt mit féltetni, azt felelték, majd meglátjuk: ki a kapumon a lábát beteszi, onnan ki nem megy! Ily hangulatban azt kiáltották, hogy én legyek a nemzetőrség parancsnoka. Én természetesen tiltakoztam, nem paphoz illő hivatal. De nem engedtek. Két okból tehették: megbízunk benne. Háborúba is volt, tudja mi a regula, meg nem is fél! A másik: ha baj lesz, úgy sincs senkije, majd valahogy csinálja! Én ezt mind átláttam, de azt is éreztem, hogy itt sarokra kell állani és kijelentettem: jó, elfogadom, ha mindenki szót fogad. Ha valaki ellentmond, vagy a parancsot nem teljesíti, azonnal otthagynom az egészet. Elfogadták, s úgy vettem a rendfenntartást, gabonaosztást stb. a kezembe. Ráduly Sándor volt a háborús bíró. Ő igyekezett mindenkinek jó lenni, vele baj nem volt. Minden huszonnégy órára kiírtam az összeállított névsorból 4 embert, kik éjjel talpon voltak és reggel a jelentést nálam leadták. Én is mentem őrségbe. Rend volt!

91 szovjet rendszerű kommunizmust

December hó 4-én jött a szomorú nap! Éppen a községházánál vagyunk, osztottuk a gabonát s hozzák a hírt, megjöttek az oláhok. Először Almás felől 2 katona egy szekéren lehajtott Oklánd felé. Délelőtt 11 óra tájban hát jön egy csoport rongyos, kapcabocskoros katona, egy ágyúcskát viszen négy hitvány, rongyos ló. A községházából néztük a látványt. Könnyeink hulltak, s mégis mosoly jött ajkunkra. Lementek Oklánd fele. Délután jött még egy csoport, de senkivel sem tárgyaltak. Oklándon tábort ütöttek s ettől kezdve egyre-másra jött a parancs, minden fegyvert, állami ruhát, tárgyat a községházához kell vinni. És vitték. Sokan még a katonamundérban voltak, hisz 8-10 évi katonáskodásnak semmi egyéb eredményét nem látták, azt a ruhát, amit a határoknál még rajtuk hagytak, s azt is le kellett vessék, s oda kellett adják, hogy másnap a jövevények feszítsenek benne. Karácsonyfalva adott egy harangot és orgonasípot, Homoródalmás és Székelyzsombor⁹² egy-egy harangot a magyar hazáért, s most még a ruhát is leszedték rólunk. Bizony féltettünk mindent. Már annyit dugdostuk a búzát, lisztet, fehérneműt stb., hogy a nővérem azt mondta, hogy inkább vigyenek el mindent, de ő tovább nem bírja, többet nem emel; így volt minden ház. Nálunk sok katona nem állapodott meg. Ha jöttek, Sándor bátyánk küldte egyikhez-másikhoz, s enni adtunk. Az őrseget még egy ideig bottal tartottuk, de már nem volt kedve senkinek, még az utcán járni sem. Most kezdték észrevenni az atyafiak, hogy mi elvetettük a fegyvert, s ne te ne, ezek szedik fel. Mi ezt jól tudtuk, mit jelent, de tehetetlenek voltunk. Ellenállásra senki sem gondolt. Voltunk, kik bíztunk a békekötés igazságos voltában. Voltak, kik bíztunk a püspökök felhívására berukkolt székely hadosztályban. De ez vékony reménység volt, mert kevesen is vonultak be, de Pesten is csibészek uralkodtak. Azok, kik nem akartak többé fegyvert látni, de nem tették hozzá, hogy a keresztény magyar nép kezében. De igenis adtak a hazaáruló – hazátlan – szociáldemokrata, Istent, hazát nem ismerő csöcselék kezébe. És nem is az 5 éves háború, hanem inkább a Károlyi Mihály gróf és társai tették tönkre az 1000 éves keresztény Magyarországot, melynek, ha voltak is hibái, legnagyobb hibája az volt, hogy könnyen bánt életével és vagyonával. Igen bravúros és gavallér volt!

A helyzet hasonló volt a filiákban is!

92 A trianoni békeszerződésig Udvarhely megye Homoródi járásához tartozott.

A vonatok kezdtek rendetlenül járni. Az újságok kezdtek megszűnni. Budapesttel az érintkezés egy-egy utas hírhordozására szorult. Reményt keltő és reménytelen hírek egymást váltották. 2-4 katona állandóan volt a községben. Kezdték a néppel szóba állani, a görögkatolikusokat frátyéknak⁹³ nevezni, sőt a fonókba is eljárógattak s jól találták magukat, a mieink pedig jó képet vágtak hozzá. Szomorú karácsonyt értünk, de azért csináltunk mindent. Igazolvánnyal jöttem-mentem.

Híre jött, hogy Mackensen⁹⁴ katonáival vonul vissza Brassón keresztül, talán ez is segítene valamit a helyzeten. De Károlyi csak a leszerelés mellett állott, s ilyen körülmények között a német katonák vasúti drága felszerelési szállítmányaikat részint gazdátlanul elhagyták, részint széthányták, részint potom áron eladogatták, s ők maguk mentek hazafelé, esetleg némi pénzecskevel, mint azelőtt a mieink. És vígan fújták a jövevények: »Hazát vettünk vér nélkül, fut a magyar ész nélkül.«

A görögkatolikus atyafiakban⁹⁵ pedig, bármilyen jó magyaroknak is mutatták eddig magukat, megmozdult az oláh vér. Példás kivételt mutatott egy Coguly család, mely régebben a latin szertartásra tért és magyar vérrel is vegyült! Tanulj csak magadban bízni, magyar!

1919–1921.

Ezen évek történése röviden: vándorlás a szolgaság felé!

Karácsonyfalva:

Plébános: Gaál Tamás

Kántor: Simonffy Antal

93 testvéreknek

94 August von Mackensen sikeres első világháborús német hadvezér. A parancsnoksága alatt lévő visszavonuló német és osztrák egységek 1918 késő ősszén (október–november) Romániából Magyarországon keresztül vonultak hazafelé. Mackensen felajánlotta, hogy csapataival megvédi Magyarországot a román betöréstől, de a fegyverszüneti egyezmény értelmében a Magyar Népköztársaság kormányának le kellett őket fegyvereznie. A túlbuzgó Károlyi Mihály miniszterelnök utasítására Mackensen vezértábornagyot Budapesten letartóztatták és internálták. Pár hónap múlva (1919 márciusában) Románia egykori legyőzőjét Károlyi átadta az antant képviselőinek.

95 A témával kapcsolatosan lásd Oláh Sándor: Magyar görögkatolikus „románok”. Vallási-etnikai feszültségek egy székely faluban a két világháború között. In *Régio – Kisebbség, politika, társadalom*, 4 évf. (1993) 2. sz., 3–15. o.; Bárdi Nándor – Hermann Gusztáv Mihály (szerk.): *A többség kisebbsége. Tanulmányok a székelyföldi románság történetéből*. Csíkszereda, 1999. Pro-Print Könyvkiadó, 5–299. o.

Tanítónó: Kiss Izabella
 Tanítónó: Varga Ida
 Gondnok: Mátyás István
 Gondnok: Mátyás Albert
 Egyháziak: Gál Béla
 Kovács József

Homoródalmás:

1919–1920-as tanévben tanítónó: Péterffyné Tari Irén

Gondnok: Id. Mihály Béni

Gondnok: Fazakas János

Székelyzsombor: Tanító: László Imre

Tanító: Szántó József

Gondnok: Id. Tódor András

Oklánd: 1919. áldozócsüörtökön az állami iskolaépület egyik szobájában kápolnaszentelés és első szentmise. Külön egyháztanács nem alakult.

A karácsonyfalvi és homoródalmási templom és felszerelése teljesen a régi állapotában maradt.

A székelyzsombori templom a háború alatt annyira megrongálódott, hogy ezen években sem tudtuk használni. Régebbi tervünket, hogy új, száraz helyre újat építsünk, teljesen el kellett ejteni a változott helyzet miatt.

[...] Mindig nagy lelki örömmel gondolok vissza arra a nemes és önfeláldozó küzdelemre, melyet az iskoláink érdekében megvívunk. Sőt, kettős volt a küzdelem: az új állam és az unitárius testvérek ellen. Az idevonatkozó jegyzőkönyvek hű példáját adják a küzdelemnek.

Ismeretes, hogy Karácsonyfalván a régi plébániai épületanyagból a Bedőkertben »Néházat« építettünk volt, de amelynek építése a háború miatt félbemaradt. Ha félbe nem maradt volna, kiszámításom szerint az a 725 korona elég lett volna. De most a rendbehözásra 6-8000 korona volt szükséges. Mivel hazajövetelem óta 1921 őszéig senkitől egy fillér fizetést sem kaptam, pénzem nem volt, így szándékom, hogy az egyház igénybevétele nélkül rendbe szedjem az épületet, nem sikerült. Maradt a befejezés! De íme, felvetődött az iskola kérdése. Könnyű volt határozni, mert van épületünk, csak azonnal rendbe kell hozni. Elkészítettük a fenti költséggel a templom pénztárából.

Karácsonyfalván állami elemi iskola volt, melyben 2 unitárius tanító tanított. 1919 februárjában a magyar állami adóhivatalok beszüntették a kifizetéseket, s így az összes állami tanítók fizetés nélkül maradtak. A román állam még szervezetlen volt. Kifejezést adott annak, hogy az állami tanítók lépjenek át a román államhoz, tegyenek esküt és tanítsanak. Ez azonban egyenlő volt a hazaárulással, senki sem tette meg. Előre szervezkedtünk, közös megegyezéssel. Az unitáriusokkal a községházánál közös gyűlést tartottunk és elhatároztuk, hogy felállítjuk a Kolozsvárról elindított szervezkedés szerint a felekezeti közös iskolát. Vagyis a két vagy több felekezet által arányos teherhordozás mellett közösen fenntartott felekezeti iskolát. Amíg Kelemen és Pálffy tanító urak életben maradnak, ők lesznek tanítók, Kelemen tanító úr halála után beleegyeznek, hogy helyébe katolikus tanító választassék, ki egyúttal a katolikus kántori teendőket is végezhetné. 1919. VII. 14-én külön-külön is kimondjuk, én ugyan az unitárius presbitérium ezen határozatát nem láttam. De mivel a mi átiratunkra, hogy az unitárius főhatóság ebbe beleegyezett-e, választ kértem, de kielégítő választ nem kaptam, augusztusban egyháztanácsgyűlést hívtam, melyben kimondtuk, hogy ha ebbe bele nem mennek, mi külön katolikus iskolát állítunk fel. Erre Bálint Ödön kollegám információja szerint az unitárius főhatóság átírt Kegyelmes Püspök Atyámhoz, hogy engem intsen le, mert én a mai nehéz viszonyok között sem tudom, hogy mi a hazafias kötelesség és vallási türelmesség. Erre aztán én magyarul megfelelek, mire elhallgattak. November 20-án kimondtuk, hogy katolikus iskolát nyitunk, tanítói vagy tanítónői állásra pályázatot hirdettünk. A hitközség a státustól segílyt kért, a maga részéről megszavazott 50 véka búzát, s 500 Leit egy évre. Pályázott baróti Kiss Izabella. Kit december 13-án ki is nevezett a Kegyelmes Püspök Úr! December 1-én az unitáriusok is kimondták, hogy mivel az állam bezárta az állami iskolaépületeket és felekezeti tanítást ott meg nem engedett, ők is házbéres házban tanítanak tovább. Ekkorra a »Népház« már elkészült és be is rendeztük iskolának, és én felajánlottam, hogy minden délután átengedjük egyik tanítójuknak iskolánkat, hogy ott taníthassanak, mit el is fogadtak. December 6-ikára azonban Nyistor revisor⁹⁶ úr össze-

hívta Udvarhelyre az összes tanítóságot, melyre Gyerkes Mihály⁹⁷, kálvinista igazgató tanító úr is előkészült, s ott hivatalos felszólításra, Gyerkes úr ajánlására, kivéve az oklándi és még 2 protestáns tantesületet, az összes és a karácsonyfalvi unitárius és református tanítók kimondták, hogy elhagyják a felekezetet és felesküsznek román állami tanítóknak. De a katolikus tanítók még oda sem mentek, s akik oda mentek, azok közül sem dőlt be egy sem az oláhnak. Így lett Karácsonyfalván katolikus iskola!

Dicséretükre legyen mondva, az unitárius atyafiaknak már 300 lejt gyűjtöttek volt padcsinálásra, és egy csomó deszkát összehordtak s Kálmán Ignác bá' már lelkes magyarázatok közepette kezdette összezerelni azokat, de a vezetőség leszerelt, és Náci bá' is, bár méltatlankodva, leszerelt. Az atyafiakat valósággal bosszantotta ez a hirtelen leszerelés, annál is inkább, mert a katolikusok viccelték és csúfolták. Az unitárius kolléga igyekezett a közvéleményt avval helyrebillenteni, hogy az unitárius nőegyleti estélyen, mely a megszállás óta a béke és az egyetértés bizonyágául elveszítette az unitárius címet és csak Karácsonyfalvi Nőegylet lett, s alelnöke Simonffy kántorné, felolvasásában engem, mint a béke megrontóját, (értsd: nem csatlakozott államivá és katolikus iskolát állított fel) a pokol fenekére kívánt! Szerencsére nem voltam ott. De a következő gyűlésen a kántorné felolvasott és megfelelt, s ettől kezdve mi külön Pásztorjátékot, külön estélyeket rendeztünk az iskolánkban. De sokszor és ügyesen. Iskolánkban az I. évben volt 42 tanulója. Kiss Izabella kiváló tanítónő 5 hónap alatt olyan vizsgát tett 5 osztállyal, milyent még öreg tanítók sem láttak. A gyermekekkel több virágjátékot, műsoros estélyt adatott elé, melyet vártak a hívek és szívesen néztek meg. Ez nagyban növelte a katolikus öntudatot és önérzetet, egyúttal a katolikusok tekintélyét. Volt is becsülete mindenki előtt a »kutattyon«-nak, amint a »kicsi bírő« Ilonkája hívta. Volt sírás, már 1921. november 1-én itt hagyta és haza ment Barótra, hol hasonlóan szeretik.

Helyébe jött magyarigeni⁹⁸ Varga Ida. Nagy szorgalommal működött ottlétem alatt. A II. évben már az oláhok egy hermányi református Pethó nevű fiút hoztak román nyelvű tanítóknak. Ez mindent megmond.

97 Lásd az 54. lábjegyzetet.

98 A trianoni békeszerződésig Alsó-Fehér vármegye Magyarigeni járásának székhelye.

Kényszerrel kivették az iskolánkból azokat, kiknek bármilyen ősük, a Komán András és Ráduly Sándor görögkatolikus atyánkfiaiinak bemondása szerint görög lehetett, habár most római katolikus vagy unitárius is. A II. évben 34 tanítványunk volt. Minden nehézség dacára éltünk.

Székelyzsomboron⁹⁹ László Imre kántortanítónk vezette a felekezeti iskola ügyét, egyetértve a lutheránusokkal¹⁰⁰, kik elcsapták a saját kántortanítójukat, mivel ama december 6-án felesküdt, sőt Lászlónak még gabonafizetést is adtak, mivel a mi iskolánkban, mint a magyar állam idejében, tanította az ő gyerekeiket. Egyszer abban akadt bele az állami revisor, hogy csak 36 növendéket fogad be a tanterem. Azután abba, hogy felekezeti iskola nem elismert. Azután külön katolikus iskolát csináltunk az 1920–21. évre. Akkor katolikus iskolába nem járhat lutheránus gyermek. Legkeserűbb volt, midőn a Hermann-féle csoport¹⁰¹ támadt az iskolának, részint azért, mert a tanítói lakás és iskola akadályos annak, hogy az eljövendő pap ott lakhasson. Másrészt az egyháznak nagy haszna lenne, ha házbérbe adnák ki. Harmadszor, ők szerettek volna, mint postások beleköltözni. Emiatt nekitámadtak az iskolának, a tanító személyének, ki hosszas küzdelem és nélkülözés után, a katolikusok kellemetlenkedéseit megunva, 20 évi működés után, mely idő alatt tevékeny társadalmi működésével a község vezetőjévé küzdötte fel magát, mint regulás, mintatanító, egészen jól nevelt fiatalságot képezett ki – elpályázott Kápolnásfaluba és 1922-ben elment. Annyit megengedünk, hogy a sok méltatlanság miatt elkecseregedett és a buzgóság nem ölte meg, de kötelességét a templomban is megtette. Távozása az iskola halálát jelentette. Utána megkaptam Szántó tanító urat. Háborúban sebesült, minden tekintetben jámbor, becsületes, de roppant gyenge ember volt. 1922–23. tanévre László távozásával nem volt ki a küzdelmet állja, a lutheránusok is átmentek az államhoz, s a mi iskolánkban csak 7-8 tanuló maradt. A cigányok is átmentek az állami iskolába. A tanító fizetése csak a státusi segély maradt, miből nem lehetett élni, de én decemberben

99 A trianoni békeszerződésig Udvarhely vármegye Homoródi járásához tartozott.

100 evangélikusokkal

101 Gaál Ferenc plébános „ellenzéke”, akik Székelyzsombort külön plébániává szerették volna szervezni. Vezetőik a „Hermann kisasszonyok” voltak. Homoródkarácsonyfalvi historia domus, 87. o.

ilyen állapotban hagytam őket. Főképpen azért is kellett tartani az iskolát, mert a csendőrség leste, hogy mikor üresedik meg és foglalhatja el, ami ha bekövetkezik, sohasem szabadulunk meg tőlük. Zombor, Zombor, hányszor fogott el a szomorúság hanyatló sorsod miatt!

Homoródalmáson is volt 1919–20-ban felekezeti iskola, hol Péterffyné Tari Irén, mint katolikus nő, katolikus tanítónak szerepelt és a státusi segínyt vittem neki, de ama december 6-án az almási tantestület is bedölvén, velük tartott Péterffyné is, így a katolikus iskola, főként tanterem hiánya miatt megszűnt. [...] Oklándon volt unitárius felekezeti iskola és állami magyar nyelvű iskola. 7 tanköteles gyermekünk felosztva járt a két iskolába, holott én a templomban kihirdettem, hogy az unitárius iskolába menjenek. De az államiban Finkér római katolikus tanítónő odacsalogatta a katolikus gyerekeket. Hitoktatásra minden iskolához heti 2 órában jártam.

Karácsonyfalván megalakítottuk a Szociális Missziótársulatot.¹⁰² Karöltve az oltáregyesülettel, az iskolás gyermekek bevonásával szép műsoros estélyeket rendeztünk az iskolában. A tagsági díjakból és az előadásokon bevett önkéntes adományokból egy-egy kevés összeget küldtünk a brassai központnak, melytől egy alkalommal 4 rend fiúruhát kaptunk ajándékba, mit szegény gyermekeknek kiosztottunk. Az élő Rózsafüzér Társulat Karácsonyfalván és a filiákban is élt. Tagsági díjakat a Missziótársulathoz csatoltuk. Hitéletünk ismét fellendült és sok lelki örömet nyújtott nekem a küzdelmekben.

[...] Nunc ad fortissimum! Agrar Reform!¹⁰³

Mindenki hallotta már, hogy földosztás lesz. És minden földnélküli, még a cigányok is földet vártak. De honnan? Hát a katolikus megyétől, annak elég van. Volt is vagy 62 hold szántó-kaszáló és kiszakított erdő és 5 hold bennvaló. 1919-ben jön egy bizottság, felveszi, hogy kinek kell föld. Dobolnak: Akinek föld kell, menjen a községházához! És mentek. A kapzsik, kik ingyen szerettek volna kapni, lesütött fejjel. Tisztességes szegény emberek mentek érdeklődni, ha örök áron, jutányos áron adnak, elveszi, de ha nem, neki nem kell. Jelentkeztek vagy 40-en. Azután ismét jöttek. Arad vidékén bennvaló helyet és 10 hold földet adnak, de egynek sem kellett! 1920 tavaszán jött dr. Szabó

102 Az első magyar női szerzetes kongregáció. 1908-ban alapította Farkas Edith író, aki a soproni Orsolyáknál szerzett tanítónői oklevelet.

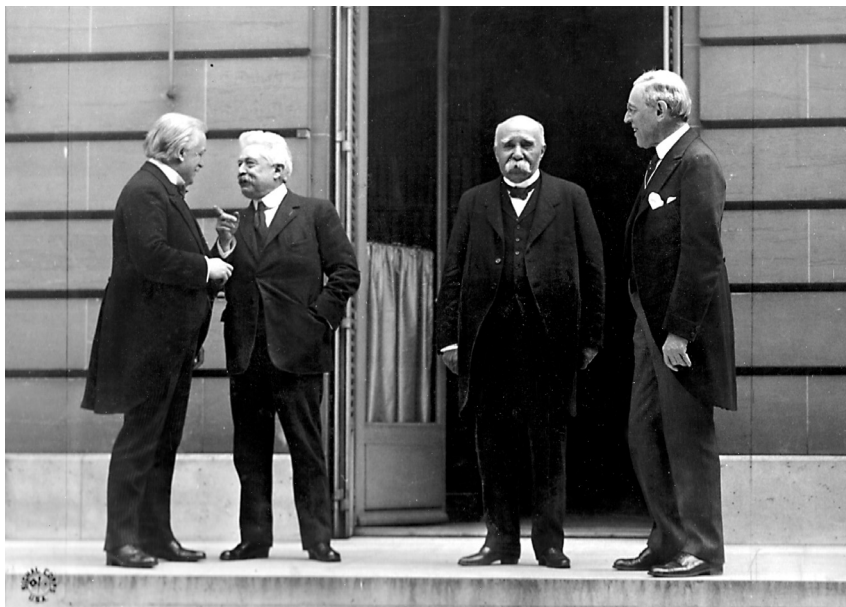
103 Most a legfontosabbról! Földreform!

Lajos, szentesi származású udvarhelyi járási bíró, és nagy szigorral elrekvirál vagy 7 hold szántót a katolikus megyétől. De azt sem tudtuk, hogy végleges, vagy nem végleges! De ki kellett adni! 1921-ben egész tavaszon mértem a Bükkfej alatti nagy földet, s mikor a végén megtudták, hogy holdanként 60 lej haszonbért kell fizetni, a végén egy sem állott melléje. Közben gyűléseztek a Felszegben Pálfi Dénes atyánkfiánál, kinek feleségével 9 hold birtoka és egy gyermeke se volt, s kisütötték, hogy menjenek Udvarhelyre a gazdasági felügyelőhöz, hogy kérjenek jó földet, mert mi rosszat adunk. Bementek és hoztak egy listát, mely szerint Pados – Csúzegre – Kerekvölgy, szóval a legjava az övék. Erre az egyháztanácsot estére összehívom és beszéljük az ügyet, mit tegyünk. Este 10 óra körül az előszobában döntés, beszéd s kopogtatás nélkül nyílik az ajtó. S hát nyomulnak be köszönés nélkül: Farkas János ifj., Mojsza Péter, Csegezi József és Pálfi Dénes, a szószóló és a vezér, és kezdi: »Plébános úr, azért jöttünk, hogy adjon földet!« Én ültem az asztalnál, fel sem néztem s mondám: »Nekem nincs – nem is adok!« Hanem átvette a szót Mátyás Albert megyebíró és egyúttal falusi bíró. Megmagyarázta magyarul, hogy mi a tisztesség s a végén azt is, hogy elperelünk inkább mindent, még a templomot is eladjuk, de azok a földek nem lesznek a tiétek. S hogy Farkas János atyánkfia el ne késsék, kora reggel lement Padosba, s a kántor úr földjét kezdette szántani s vetni. De mi is be Udvarhelyre és estére hoztuk az írást, hogy azt vehetik művelés alá, amit mi kijelölünk. S így kelle otthagyják a bolsevikok – mert ezeket így hívták már – a jó földeket. A végén nem fogadtak el semmit. 1922-ben jött a végleges kisajátítás. Ez már csendesebben ment, mert megtudták most világosan, hogy telekkönyvileg tulajdont nem kapnak és a tulajdonos kijelöl. Mivel a templomnak 14 hold s néhány öl volt, dacára annak, hogy a plébánosnak vagy 10 hold hiányzott a 32 holdig, mégis 4 hold s néhány ölet kisajátítottak, mit mi ki is jelöltünk jól. Jó is ment benne: Bükkfej alatt 9 vékás és a nagyból, s a Kútnál 3 vékás darabka. A többi nem ér pénzt. Nem kapott rajta senki. Mástól nem vettek el semmit! Ez lett a vége a nagy húhónak! Nagy kiábrándulás! A község igényelt még Homoródmástól erdő-legelő területet 800 holdat, de még nem lett belőle semmi. Én helytelenítettem az eljárást testvér-testvérral szemben. A taksás helyeket fenyegette még kisajátítás, de azokat úgy összezavartam, hogy nem lett belőle semmi. Gál Lajoséknak örök áron

eladtam. Miklós Mihálytól s Anikónétól megvettem. A másikat harangozó teleknek lefoglaltam, úgy, hogy avval baj nem lesz. A Bedőkeretet beépítettem, pedig arra már sokan pályáztak.

A jó Isten segedelméből azt is megúsztuk!

[...] Nyugtalanságot okozott még a görögkatolikusok egy részének megbízhatatlansága, különösen az 1920-ban Homoródalmásra küldött oláh pap nevetlen kijelentései és híveim egy részének a görögkatolikusokhoz, azaz az oláhokhoz terelési erőszakos törekvése.¹⁰⁴ Neki tulajdonítom, hogy az udvarhelyi detektívőnök megjelent a lakásomon és magyarázatot kért ez ügyben eljárásaimról. Én megmagyaráztam, hogy részemről vallási kérdés, nem tehetek róla, ha más nemzeti kérdést csinál belőle. Elment, többé nem zavart.”

*A „Négy Nagy”, akik figyelmbe vették a különféle véleményeket, tényeket vagy éppen ferdtéseket, és döntöttek. Balról jobbra a képen: David Lloyd George, Vittorio Emanuele Orlando, Georges Clemenceau és Thomas Woodrow Wilson.
(Forrás: Wikipédia)*

104 Lásd a 95. lábjegyzetet.